

הטבע בסתיו: ציפורים נודדות, פריחה סתוית ופרפרים

מידע, שאלות ותשובות מאת נועם קירשנבאום

ציפורים נודדות

נדידת הסתיו של הציפורים דרך ארצנו בעיצומה. מאות מיליוני ציפורים עוזבות בסתיו את אירופה ואסיה ונודדות דרומה לאפריקה.

שאלה: למה הציפורים עוזבות את המקום בו הן מקננות ועושות מסע קשוח של אלפי קילומטרים?

תשובה: מי שענה "כי קר" אז התשובה נכונה רק בעקיפין. ציפורים נודדות בגלל חוסר בזמינות מזון. באירופה וחלקים המרכזיים והצפוניים של אסיה חורף קר, מושלג, אין חרקים ללקט, זרעים מכוסים בשלג, דגים מהם ניזונים שקנאים וקורמורנים נימצאים תחת שכבת קרח באגמים ונהרות קפואים ולא ניתן להשיגם. זה נכון שהרבה מהמזון לא זמין בגלל מזג האוויר הקר, לכן התשובה "כי קר" נכונה בעקיפין

קורמורן

שאלה: איך הציפורים יודעות מתי לעזוב את אירופה ואסיה ושהן צריכות להדרים לאפריקה?

תשובה: הציפורים לא מחכות שהמזון כבר לא יהיה זמין אלא בעקבות התקצרות אורך היום בסוף הקיץ הן מתחילות בהכנות לנדידה. ההכנות כוללות אגירת שומן (אנרגיה), והחלפת נוצות כך שהנוצות יהיו מושלמות למסע ועוד.

נחליאלי לבן:

במהלך אוקטובר מגיעים אלינו הנחליאליים הלבנים הם הגיעו אלינו בנדידה מאירופה.

נחליאלי לבן

הנחליאלי הלבן הוא בעיקר חולף וחורף בארצנו חולף - מין שעובר דרך ישראל בעונת הנדידה

חורף- מין שנשאר בישראל בחודשי החורף
בגן הילדים הגננת תלתה צילום של נחליאלי לכן ליד צילום החצב בתור מבשרי הסתיו. אז
אם לדייק הנחליאלי מבשר יותר את החורף מאשר את הסתיו מאחר והוא מגיע החל מאמצע
אוקטובר. אבל לא נהרוס את הסיפור.
הנחליאליים בעלי מקור צר המותאם לליקוט חרקים וניתן לראות אותו ממש ליד הבית, על
מדרכות, על מדשאות ועוד.

דוחל שחור גרון

מי שעוד מגיע בשבועיים האחרונים של אוקטובר לארצנו לבלות פה את החורף זה הדוחל
שחור גרון.

דוחל שחור גרון

מה שמעניין בדוחל זה שהוא חורף אצלנו בזוגות. כלומר אם אנחנו רואים נקבה אז הזכר
בקרבת מקום וההיפך. ניתן לפגוש את הדוחלים בשטחים פתוחים גם בתוך ערים ושולי
ערים, כשהם עומדים על צמח במקום בולט בשטח.

שקנאי מצוי

אחד המינים המרשימים ביותר בארצנו בנדידת הסתיו זה השקנאי המצוי. השקנאי חולף
בארצנו פעמיים בשנה. בסתיו דרומה ובאביב צפונה.

שקנאי מצוי

שאלה: ממה ניזון השקנאי? מה מקור שמו

תשובה: השקנאי ניזון מדגים (לעיתים נדירות מאוד גם מציפורים). מקור שמו בשק הגמיש
הגדול המצוי בחלק התחתון של המקור שלו. השק משמש ככלי איסוף לדגים
כל השקנאים שאנחנו רואים בישראל לא בקעו מהביצה כאן. אין קינונים של שקנאים
בישראל. רוב השקנאים חולפים בישראל ומעטים גם חורפים.
כל האוכלוסייה של השקנאי המצוי ממזרח אירופה נודדת דרך ישראל. כ-50,000 שקנאים.

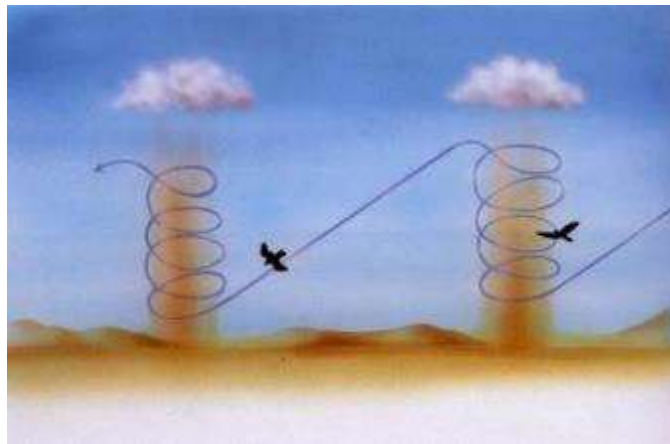
השקנאים מקננים בעיקר ברומניה באזור הדלתא של הדנובה וגם באוקראינה, בולגריה ויוון. את החורף הם מבליים בדרום סודן, בביצות הסוד, ביצות שגודלן רב יותר ממדינת ישראל. השקנאים עוצרים למנוחה בישראל ונמצאים פה תקופה קצרה, החל מכמה ימים ועד כשלושה שבועות בדרך כלל. הם ניזונים כאן בדגים וממשיכים דרומה. דרך סיני, למצרים, ושם דרומה לאורך הנילוס עד ביצות הסוד.

שאלה: אפשר להיעזר במפה או אטלס כדי להבין: הדרך הקצרה ביותר מרומניה לדרום סודן, לא עוברת דרך ישראל. אלה בקו ישר דרומה מעל הים התיכון וליבשת אפריקה. היה הגיוני לחשוב שהשקנאים יבחרו את הדרך הקצרה ביותר. למרות זאת השקנאים עושים עיקוף וחולפים בארצנו. למה הם לא עושים את הדרך הקצרה ביותר?

תשובה: כדי להבין את התשובה אנחנו צריכים להכיר 2 צורות תעופה של ציפורים: תעופת נפנוף (אקטיבית) ותעופת דאיה (פסיבית).

תעופת נפנוף (נדידה אקטיבית) - מעוף תוך כדי חבטות ונפנוף בכנף (ציפורי שיר, רב ציפורי מים וכו)

תעופת דאיה (נדידה פסיבית) - מעוף שרובו בדאיה, עם כמה שפחות חבטות כנף, תוך שימוש בזרמי אוויר חם (טרמיקות) כדי לתפוס גובה ומשם לגלוש בדאיה קדימה לעוד טרמיקה בשביל לעלות ועוד גלישה קדימה (חסידות, שקנאים, עופות דורסים).

תעופת דאיה – נדידה פסיבית: הציפורים הדואות נישאות מעלה בתעופה מעגלית בתוך התרמיקה ואחר כך גולשות בכיוון ההתקדמות הרצוי אל התרמיקה הבאה וחוזר חלילה (ציור: טוביה קורץ).

השקנאים נודדים בתעופת דאיה בנדידה פסיבית. לנדידה זו יש 2 מגבלות: לא ניתן לנדוד בלילה כי טרמיקות לא נוצרות בלילה ולא ניתן לנדוד מעל ים גדול מכיוון שאין זרמים של אוויר חם מעל גופי מים גדולים.

כעת יש תשובה לשאלה למה השקנאים לא נודדים מעל הים התיכון ועושים עיקוף דרך ישראל. זו הדרך היבשתית הקצרה ביותר עבורם בין איזורי הקינון שלהם באירופה לאפריקה.

שקנאים ניזונים מדגים. בעבר ישראל היתה מכוסה בביצות והשקנאים היו ניזונים בביצות (שקנאים לא דגים במים עמוקים כי הם לא צוללים). אחרי ייבוש הביצות והקמת בריכות הדגים עברו השקנאים לדוג בבריכות. הנזק למגדלי הדגים גדול ונאמד במיליוני שקלים. לכן כדי לשמור על המדגים וגם לשמור על השקנאים מתקיים בישראל פרויקט בשיתוף משרד החקלאות, רשות הטבע והגנים ומגדלי הדגים - בו מסופקים לשקנאים דגים במקומות מסוימים. הדגים המסופקים הם דגים שנפסלו לשיווק מטעמים שונים (הטלות פרא וכו')
שאלה: מה משקל השקנאי?.

תשובה: משקל: השקנאי הוא אחד העופות המעופפים הכבדים ביותר והכבד ביותר שחוצה את מדבר הסהרה. משקל שקנאי יכול להיות יותר מ-10 קילוגרם (דרור הבית המעופף סביב הבית שוקל 30-40 גרם למשל).

שאלה: איך השקנאי מצליח לעופף עם משקל כזה?

תשובה: יש לו התאמות שונות: עצמות חלולות, כנפיים עצומות ומעין "כיסוי אוויר" בגופו שעוזרים להתרוממות.

שאלה: מה מוטת הכנפיים של השקנאי? מוטת הכנפיים - המרחק מקצה כנף אחת עד קצה השניה במהלך תעופה.

שקנאי בתעופה

תשובה: בשביל להבין את הגודל העצום של כנפי השקנאי אפשר לבקש משני ילדים בכיתות ה' או ו' לתת ידיים ולהתרחק אחד מהשני עד שהידיים מתוחות. זה מוטת הכנפיים של השקנאי. במספרים מוטת הכנפיים יכולה להיות ארוכה יותר מ-3 מטר!

פרחי הסתיו

הפריחה בישראל בסתיו אינה שופעת כמו בחורף או באביב אך כמה מהיפים והגדולים בפרחי ארצנו פורחים בסתיו.. כל המינים האלה שייכים לקבוצת צמחי הבצל והפקעת (גיאופיטים). הבצל והפקעת אוגרים מזון שנוצר בעלי הצמח במהלך החורף וכך מתאפשר לצמחים להוציא פרחים ולצמוח מוקדם בסתיו לעתים גם לפני הגשמים.

סתונית

סתונית היורה

9-10 מינים שונים של סתוניות פורחות בישראל במהלך אוקטובר. הראשונה שפורחת היא סתונית הקליפות שמתחילה לפרוח בסוף אוגוסט בהר הנגב ללא תלות בגשמים. בהמשך פורחת ברמת הגולן סתונית התשבץ היפיפיה. סתונית היורה שכשמה כן היא פורחת אחרי הגשמים הראשונים.

רקפות

רקפת (צייר שמואל חרוב)

רקפות ראשונות מתחילות לפרוח באוקטובר, אלה רקפות מיוחדות שפורחות בסתיו, בדרך כלל לפני צמיחת העלים ללא עלים (פריחה היסטורנטית) בדרך כלל הרקפות הראשונות האלה מדווחות בעיקר ממזרח הארץ אבל יש כבר דיווחים מהכרמל. **שאלה:** הרקפת היא צמח בעל פקעת, שם נאגר מזון הדרוש להתפתחות הצמח. כיצד המזון הזה נשמר ולא נטרף ע"י דורבנים למשל? **תשובה:** בנוסף למזון הפקעת מכילה חומר רעיל הנקרא ציקלמין. החומר הזה מונע מבעלי חיים לאכול את הפקעת. הציקלמין שימש בעבר בישראל לדיג דגים בים, הדברת עכברים ועוד.

חלמוניות:

חלמונית גדולה (ציירה ברכה לוי אביגד)

2 מיני חלמוניות גדלים בישראל. חלמונית זעירה הגדלה במספר לא רב של אתרים בעיקר בכרמל, גליל עליון ובגולן וחלמונית גדולה שהיא אחד הפרחים המרהיבים בישראל. צמח זה צהוב עז בצבע חלמון הביצה שפורח בעונה יבשה ומקשט מדרונות בצהוב. ישנם אתרי פריחה של חלמוניות בהם פורחות אלפי חלמוניות. החלמוניות פורחות בישראל מראש החרמון הישראלי ודרומה עד מרכז הנגב (למשל רכס בוקר).

שאלה: מה היתרון בפריחה סתוית (שהיא עונה פחות נוחה מאחר והאדמה יבשה או רק החלה להירטב?)

תשובה: אחת התשובות המקובלות זה תחרות קטנה יותר על מאביקים. מי שאביק את הצמחים הם חרקים. מי שפורח בסתיו יזכה שיבקרו אותו הרבה חרקים מכיוון שאין הרבה פרחים אחרים שפורחים בתקופה זו. צמחים נוספים שפורחים בסתיו הם מינים של אחילוף, בן חצב סתווי, כדן קטן פרחים ("פעמוני הגשם") ועוד.

פרפרים

רוב פרפרי ארצנו פחות פעילים בחורף ונמצאים בחורף בדרך כלל בשלבים שונים של הגלגול למעט שלב הבוגר. כלומר בשלב של גולם, או זחל לא פעיל ואפילו בתור ביצה. טמפרטורות נמוכות וגשמים לא מתאימים לפעילות פרפרים והפרפרים מתחילים את שלב הבוגר החל מסוף החורף (יש יוצאי דופן)

דנאית הדורה

יש מיני פרפרים שפעילים בעיקר בסתיו כמו הדנאית ההדורה.

דנאית הדורה. (מתוך לוח שנה בגינה)

הדנאית היא מין אפריקאי המגיע אלינו בנדידה מדרום. הנקבות מטילות על צמחים ממשפחת האסקלפיים. המפורסם ביותר הוא העץ פתילת המדבר ("תפוח סדום"). במישור החוף ההטלה על הצמח חנק מחודד. ניתן גם לזמין את הדנאית לגינות עי שתילת אסקלפיאס אדום. את הדנאיות תוכלו לפגוש בעמקים ובמישורים ליד נחלים ומקורות מים אחרים.

עד כאן להפעם

נועם קירשנבאום

חברת טבע ישראלי

מיצר מגדירי הכיס המצוינים

למידע נוסף: מדריכי כיס של חברת טבע ישראלי בהפקה של נעם קירשנבאום